

ВІДГУК

доктора педагогічних наук, професора Житомирського державного університету імені Івана Франка Дубасенюк О.А. на дисертацію В.В. Ягоднікової на тему «Теорія і практика формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи», представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти»

Актуальність дослідження зумовлено поширенням глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, динамічним розвитком інформаційного суспільства, інноваційних технологій, які відбуваються в усіх сферах життєдіяльності людини. В умовах тривалої соціально-економічної, суспільно-політичної кризи життя країни, загроз суверенітету й територіальній цілісності України, особливого значення набуває проблема розроблення та реалізації нової стратегії виховання особистості.

Школа постає як один із інститутів соціалізації людини, підготовки її до виконання ролі активного суб'єкта суспільних процесів, що має відповідати новим реаліям і тенденціям соціального розвитку. Тому провідним завданням сучасної школи є формування особистості, яка характеризується мобільністю, конкурентоспроможністю, життєвою компетентністю, креативністю, здатністю до саморозвитку. Саме тому актуалізується потреба в розробці теоретико-методологічних засад, аналізі й узагальненні перспективного педагогічного досвіду з проблеми інноваційної спрямованості сучасної системи виховання. Сучасні тенденції знайшли відображення у низці законодавчих документів (Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», Національна доктрина розвитку освіти України, накази Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності», «Про затвердження Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад», Програма виховання дітей та учнівської молоді, Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді тощо).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- вперше науково обґрунтовано теоретико-методологічні та концептуальні засади формування інноваційної спрямованості виховного процесу

загальноосвітньої школи; визначено сутність феномену «інноваційна спрямованість виховного процесу загальноосвітньої школи» і структуру даного феномену (ресурсний, функціонально-діяльнісний, рефлексивно-регулювальний компоненти); визначено й науково обґрунтовано сутність і структуру «інноваційно-виховувальної компетентності педагога» (мотиваційно-орієнтований, інформаційно-когнітивний, комунікативно-перцептивний, креативно-операційний, рефлексивний компоненти); обґрунтовано модель системи формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи, яка охоплює цільову, концептуальну, організаційну, процесуальну та результативну підсистеми; виокремлено етапи її формування (підготовчий, організаційний, операційний, продуктивний); визначено критерії (забезпечувальний, процесуальний, особистісний) з їх показниками та схарактеризовано рівні (високий, достатній, задовільний, низький) сформованості інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи; розкрито педагогічні умови формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи: актуалізація мотивації педагогів до інноваційної виховної діяльності, удосконалення знань педагогів та набуття ними досвіду організації інноваційної виховної діяльності з використанням інтерактивних методів у системі методичної роботи школи, організація творчої взаємодії суб'єктів виховного процесу загальноосвітньої школи на основі його інноваційної спрямованості, управління інноваціями у виховному процесі загальноосвітньої школи; узагальнено вітчизняний досвід організації сучасного виховного процесу засобами інновацій і створення інноваційних виховних систем у середніх закладах освіти;

- уточнено поняття «інновації», «інновації у вихованні», «інноваційна виховна діяльність»; чинники формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи (за змістом – соціально-педагогічний, організаційно-методичний і психолого-педагогічний; за характером дії – об'єктивний і суб'єктивний; за ступенем впливу – керований та некерований), що виникають на загальношкільному рівні, на рівні учнівського колективу й рівні суб'єктів виховання;

Дисертаційна робота характеризується цілісністю, системністю, логічною побудовою, змістовністю.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи» здійснено теоретичний аналіз базових понять дослідження. Категорія «виховання» тлумачиться як суспільне явище, діяльність, система, дія, цінність, процес, взаємодія. Поняття «виховний процес» розглядається дисертантом як цілеспрямована педагогічна взаємодія, в ході якої здійснюється закономірна, послідовна, неперервна зміна моментів розвитку суб'єктів взаємодії. Автором проаналізовано теоретичні основи сучасного виховного процесу, зокрема такі ідеї: розвиток сучасної особистості є метою суспільного життя; найвищою цінністю у вихованні є особистість вихованця, його потреби, здібності, інтереси; виховний процес має бути зорієнтований на збагачення ціннісно-сислової сфери, формування національних і загальнолюдських цінностей особистості, її активної громадянської позиції, самостійності.

На основі аналізу термінологічного простору базових понять «нововведення», «новація», «інновації» дисертантом уточнено поняття «інновації у вихованні» як цілеспрямований процес продуктивних змін у виховний цілях, задачах, формах, методах, технологіях виховання, що забезпечують розвиток його суб'єктів і оптимізують досягнення виховної мети. Результатом упровадження інновацій у виховний процес є особистісні новоутворення суб'єктів виховання, пов'язані з усвідомленням і змінами системи світогляду, ціннісних ставлень, що дозволяють їм обирати спосіб життя і стратегію поведінки, відповідну до вимог суспільства. Ураховуючи вищезазначене здобувачем виокремлено відповідні види інновацій у вихованні. На цій основі визначено поняття «інноваційна спрямованість виховного процесу загальноосвітньої школи» як взаємодія суб'єктів виховання, що зорієнтована на процес пошуку, створення чи перетворення, впровадження та поширення інновацій у виховний процес для розв'язання сучасних проблем виховання. Виокремлено та глибоко проаналізовано його компоненти: ресурсний, функціонально-діяльнісний, рефлексивно-регулювальний, що є взаємозалежними та взаємозумовленими. Відтак, формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи передбачає якісні й кількісні зміни у діяльності суб'єктів виховного процесу, що забезпечують створення та поширення інновацій у досліджуваній сфері. Дисертантом окреслено відповідні методологічні підходи:

особистісно-діяльнісний, аксіологічний та системний.

У **другому розділі** «Педагогічні основи формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи» здійснено генезу оновлення виховного процесу, визначено три періоди їх упровадження у виховну практику: I період – 1991-2000 рр. – радикальні і глобальні інновації – засновані на принципово нових ідеях, стратегіях, підходах до виховання; II період – 2001-2013 рр. – комбінаторні і системні інновації – поєднання традиційного й інноваційного, створення нових виховних систем, програм виховання, оволодіння інтерактивними формами і методами виховання; III період – з 2014 р. і дотепер – модернізовані, системні і часткові інновації, спрямовані на вдосконалення наявних виховних систем.

Викликає інтерес, представлена автором, діяльність учителів-інноваторів, які характеризуються такими якостями, як: захопленість, активність, оригінальність, комунікативність, наполегливість, відкритість до нового, креативність. Останні найбільш притаманні педагогам з вищою і додатковою освітою, які постійно займаються самоосвітою та самовдосконаленням. Цікаво, що висока результативність в інноваційній виховній діяльності виявилася у респондентів з педагогічним стажем від 18 до 25 років.

Дисертантом у процесі вивчення педагогічної практики виявлено антиінноваційні бар'єри (зовнішні і особистісні) у вигляді різних перешкод. У зв'язку з цим розроблено низку психолого-педагогічних і соціально-педагогічних заходів для їх подолання: методи психодіагностики, консультування, психопрофілактика, тренінги з розвитку особистісних якостей, корекційно-розвивальні заходи, інноваційне середовище, моніторинги, розвиток мотивації педагогів, формування інноваційної культури суб'єктів виховання.

Безумовно, важливу роль відіграє інноваційно-виховна компетентність педагога, складова його професійної компетентності, що вміщує систему мотивів, професійних знань, умінь, навичок, досвіду, певних особистісних якостей педагога і які забезпечують здійснення інноваційної виховної діяльності. Здобувачем виокремлено та проаналізовано компоненти цієї компетентності: мотиваційно-орієнтований, інформаційно-когнітивний, комунікативно-перцептивний, креативно-операційний, рефлексивний.

- У процесі дослідження здобувачем визначено чинники, що сприяють

формуванню інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи, як-от: за змістом – соціально-педагогічний, організаційно-методичний і психолого-педагогічний; за характером дії – об’єктивний і суб’єктивний; за ступенем впливу – керований і некерований. що виникають на загальношкільному рівні, на рівні учнівського колективу й рівні суб’єктів виховання.

У **третьому розділі** «Практика формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи» всебічно проаналізовано вітчизняний практичний досвід організації виховного процесу із застосуванням інновацій загальноосвітніх шкіл різних областей країни: Одеська (м. Одеса, м. Білгород-Дністровський, м. Подільськ), Київська (м. Біла Церква), Дніпропетровська (м. Нікополь), Львівська (м. Львів), Полтавська (с. Лукім’я Оржицького району). Виявлено загальні особливості застосування інновацій у виховний процес загальноосвітньої школи та недоліки у цій сфері.

Ураховуючи структурно-компонентне наповнення інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи, дисертантом достатньо повно обґрунтовано комплекс критеріїв та систему показників її сформованості. До них віднесено: забезпечувальний, процесуальний, особистісний. Обґрунтовано змістові характеристики рівнів сформованості інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи (високий, достатній, задовільний і низький).

У роботі здійснено цілісну діагностику сформованості інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітніх шкіл м. Одеси, районних центрів і селищ Одеської області за допомогою низки методик, як-от: опитування, спостереження, контент-аналізу, бесіди, різноманітних анкет, тестів, методу компетентних оцінок та ін. Одержані результати виявили недостатній рівень сформованості інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи до початку експерименту, про що свідчать відсутність системної підготовки класних керівників, педагогів школи до застосування інновацій у виховному процесі, системи стимулювання педагогів у цій сфері і підтримки ініціатив, науково-методичного супроводу такої діяльності педагогів, активної взаємодії суб’єктів освіти, а також з науковцями та фахівцями з проблем

виховання, контролю й оцінки результатів застосування інновацій у виховному процесі.

У **четвертому розділі** «Система формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи» представлено концепцію формування інноваційної спрямованості виховного процесу, яка ґрунтується на сучасній парадигмі виховання, наявності ціннісної платформи, спирається на особистісний вибір суб'єктів виховання, враховує специфіку виховного процесу загальноосвітньої школи та індивідуальність її суб'єктів, характеризується їх співпрацею та співтворчістю. З метою реалізації окресленої концепції розроблено модель системи формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи, яка вміщує взаємопов'язані підсистеми: цільову (мета, що зумовлюється соціальним замовленням, особливостями регіону і школи, потребами суб'єктів виховання), концептуальну (підходи, принципи), організаційну (чинники, компоненти інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи, педагогічні умови), процесуальну (етапи формування, форми і методи, науково-методичний супровід, корекція), результативну (критерії, показники та рівні сформованості, оцінювання, очікуваний результат).

Дисертантом виокремлено ефективні педагогічні умови у досліджуваній сфері: актуалізація мотивації педагогів до інноваційної виховної діяльності, організація творчої взаємодії суб'єктів освіти і виховання на основі їх інноваційної спрямованості, удосконалення знань педагогів та набуття ними досвіду організації інноваційної виховної діяльності з використанням інтерактивних методів у системі методичної роботи школи, управління інноваціями

Здобувачем створено сучасний науково-методичний супровід формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи, який успішно впроваджено у практичну виховну діяльність.

У **п'ятому розділі** «Експериментальна перевірка ефективності системи формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи» схарактеризовано основні напрями дослідно-експериментальної роботи. Проведене поетапне експериментальне дослідження підтвердило ефективність розробленої концепції та моделі системи формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи. За результатами формувального

етапу експерименту простежено позитивну динаміку за всіма критеріями інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи в експериментальних групах: на високому рівні показники збільшилися в середньому на 21%, на достатньому рівні – на 38%, разом з тим в середньому зменшилися показники на задовільному рівні на 29%, на низькому на – 60,5 %. Проте у контрольних групах позитивні зміни у рівнях сформованості інноваційної спрямованості виховного процесу є незначними.

Отже, результати дослідження свідчать високий рівень розробленої системи, яка значно підвищує ефективність формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи.

Дисертаційна робота, безумовно, має велике **практичне значення**. Автором для різних категорій педагогічних працівників розроблено і впроваджено в практику сучасний науково-методичний супровід формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи: сучасний діагностувальний інструментарій, спецкурс «Використання новітніх технологій розвитку творчої особистості дитини», міні-модуль «Інноваційна спрямованість виховного процесу», тренінг «Психолого-педагогічний супровід формування інноваційної спрямованості виховного процесу», репрезентований в авторському майстер-класі; відповідне науково-методичне забезпечення, навчально-методичні посібники «Розвиток мотивації педагогів до інноваційної виховної діяльності», «Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі» тощо.

Наголосимо, що дисертантом проведено широку апробацію отриманих результатів. Основні положення та результати дисертаційної роботи знайшли відображення в 53 публікаціях, серед них: 1 монографія, 2 навчально-методичних посібники, 20 статей у наукових фахових виданнях України, 5 статей у наукових періодичних виданнях інших держав, 24 праці – апробаційного характеру. Здобувачем використано значну джерельну базу – 861 найменувань, із них 20 іноземною мовою. Крім того дисертація доповнена 18 ґрунтовними додатками.

Разом з тим висловимо певні **побажання та зауваження** щодо дисертаційної роботи:

1. У дисертаційній роботі методологічними засадами формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи виступили особистісно-діяльнісний, аксіологічний і системний підходи. На наш

погляд, слід було розмежувати особистісно-діяльнісний підхід, оскільки ці підходи у літературі переважно розглядаються кожний окремо. І дисертантом послідовно розглянуто спочатку особистісний, а потім діяльнісний підходи. Крім того бажано було б додати і такі підходи як аксіологічний, цивілізаційний, ресурсний, задачний і середовищний, на які дисертант по суті постійно спирається у своїй роботі (с.с. 57, 73, 96-98, 163, 166 та ін.).

2. При аналізі особистісного підходу бажано було б урахувати дослідження В.В. Рибалки (Теории личности в отечественной философии, психологии и педагогике: пособие. – Житомир : Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2015 – 872 с.), який узагальнює здобутки науковців зарубіжних і вітчизняних науковців у цій сфері.

3. У процесі аналізу категорії «виховна діяльність», «виховання» (с.131-132) слід було б звернути увагу на особливості та результати застосування методу контент-аналізу до цього поняття у роботах житомирських науковців (Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: монографія / О.А. Дубасенюк, 2005 (с. 84-94), с. 99-106), а також на дисертаційне дослідження І.І. Коновальчука, що відображене у монографії «Теорія і технологія реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах». – Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 464 с. Це б збагатило теоретичні засади дослідження.

4. У підрозділі 3.3. наведено результати констатувального етапу дослідження, що передбачало виявлення рівнів сформованості інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи. Проте на початку цього етапу експерименту слід було б чіткіше виділити його завдання (с. 201). Дисертант детально розглядає досвід організації сучасного виховного процесу з використанням інновацій, виділяє недоліки у цій сфері, з чим можна погодитися. На наш погляд, бажано більше уваги звернути на причини такого стану.

5. При розгляді педагогічних умов формування інноваційної спрямованості в окремих місцях автором аналізуються відомі поняття, наприклад, сутність мотивації (с. 252-258), сутності понять «знання», «засоби» і «досвід» (с. 264-269), управління (с. 286-292), форма (с. 298), метод (с. 302-303) та ін. З нашого погляду, акцент слід було б перенести на ці поняття в контексті інноваційної спрямованості виховного процесу.

6. У підрозділі 5.3. представлено результати дослідно-експериментальної

роботи з формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи, вірогідність яких доведена за допомогою методів математичної статистики. Проте потребує посилення аналітичної частини результатів формувального етапу експерименту.

Проте вказані зауваження не применшують актуальності та значимості докторської дисертації В.В. Ягоднікової. Робота виконана на високому науково-теоретичному рівні, є актуальною, завершеною і самостійною. Автореферат і наукові публікації відображають основний зміст дисертації. Робота містить нові як теоретичні, так і практичні результати, що в сукупності є суттєвим для вирішення проблеми формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи. Аналіз дисертаційної роботи та автореферату дає підставу дійти такого висновку.

Висновок. Дисертація Ягоднікової Вікторії Вікторівни на тему «Теорія і практика формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи» за актуальністю, науковим рівнем, науковою обґрунтованістю, достовірністю, практичною значущістю, якістю оформлення та повнотою викладу дисертація відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 „Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а її автор – Ягоднікова Вікторія Вікторівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності – 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти».

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор Житомирського державного
університету імені Івана Франка

О.А. Дубасенюк